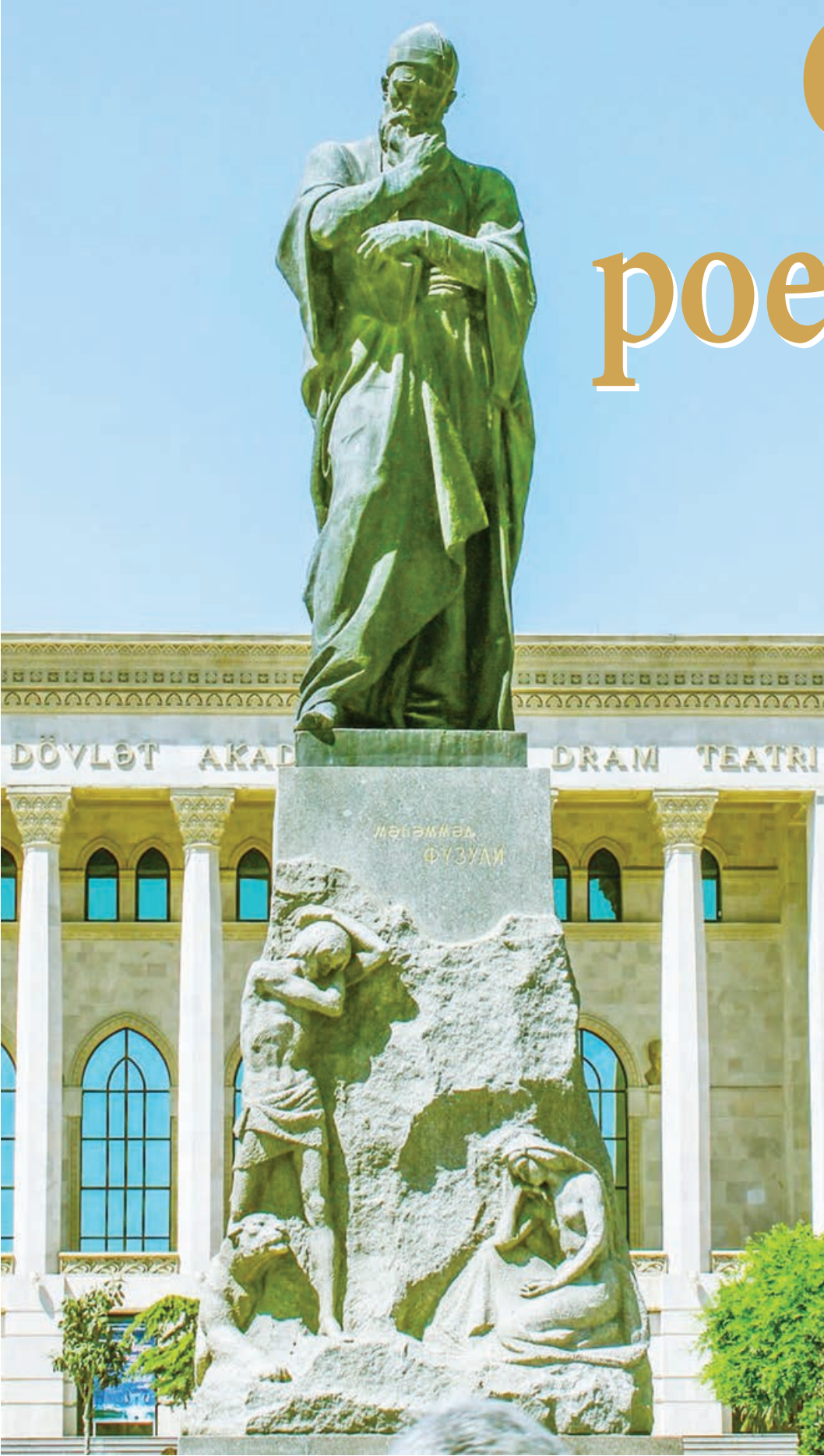

Məhəmməd Füzuli -530

● Klassik irsimiz

Qəlb şairinin poetik möcüzəsi

Poemaya əlavə edilmiş lirik şeir parçaları bu ovqatı daha da gücləndirir.

Poemada təsvirçilikdən daha çox, qəhrəmanların psixoloji durumunun təqdiminə üstünlük verən sənətkar onların faciəsində əsas günahkar kimi dövrün, ictimai mühitin yetkin olmamasını görür. Böyük Şekspirin "dünyada ən qəmli dastan" adlandırdığı "Romeo və Cülyetta" kimi, Füzulinin "Leyli və Məcnun"u da dünya ədəbiyyatlarında insan məhəbbətinə qoyulan ən böyük bədii söz abidələrindən biridir.

Əsər bütövlükdə Sofi Huri tərəfindən ingilis dilinə tərcümə edilmişdir.

Azərbaycan füzulşünaslığının tarixi şairin yaşadığı illərdən başlanır. Şairin həmyerlisi olan ədəbiyyatşünas-şair Əhdi Bağdadi öz təzkirəsində Füzulinin əsərlərindən örnəklər vermiş və onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. Orta əsr təzkirələrinin əksəriyyətində Füzulinin adı hörmətlə çəkilir.

Müasir mənada elmi füzulşünaslıq Azərbaycanda XIX-XX əsrlərdə formalaşmağa başlamışdır. İlk dəfə böyük Azərbaycan ədibi və filosofu Mirzə Fətəli Axundzadə Məhəmməd Füzuli yaradıcılığına elmi qiymət verməyə çalışmışdır. Ədəbiyyatşünas-alim Firdun bəy Köçərli "Azərbaycan ədəbiyyatı" (1925) adlı fundamental əsərində Füzuliyə böyük bir fəsil ayırmışdır. XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlı tədqiqatçılardan Abdulla Sur, Salman Mümtaz, Yusif Vəzir Çəmənəminli, Əmin Abid, Bəkir Çobanzadə kimi ədəbiyyatşünaslar da Füzuli yaradıcılığında böhs etmişlər.

Sovet dövründə də Azərbaycanda Füzuli araşdırmaları davam etmiş, Mir Cəlal Paşayev, Həmid Araslı, Mirzəğa Quluzadə, Məmməd Cəfər Cəfərov, Azad Rüstəmov, Sabir Əliyev, Əlyar Səfərlı, Xəlil Yusifli kimi görkəmli alimlər elmi füzulşünaslığı zənginləşdirmişlər.

Mir Cəlalın "Füzuli sənətkarlığı", Həmid Araslının "Böyük Azərbaycan şairi Füzuli", Mirzəğa Quluzadənin "Füzulinin lirikası", Məmməd Cəfər Cəfərovun "Füzuli sevir", Azad Rüstəmovanın "Füzulinin "Leyli və Məcnun" poeması" kimi fundamental tədqiqatları bu gün də füzulşünaslığın inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirən əsərlər kimi dəyərlərini qoruyub saxlayır.

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin təşəbbüsü və qayğısı ilə 1994-cü ildə Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi dünya miqyasında keçirildi. Bu tədbir Azərbaycanda füzulşünaslığın yeni vüsət alması üçün güclü stimulu rolunu oynadı. Sovet ideologiyasının qadağası üzündən uzun onilliklər boyu işıq üzü görməyən "Hədiqə-tüs-südə" əsəri çap olundu, böyük şairin altı-cildlik külliyyatı kütləvi tirajla nəşr edildi, Bakıda, Ankarada, Moskvada, Bağdadda, Təbrizdə Məhəmməd Füzuliyə həsr edilmiş beynəlxalq elmi konfranslar baş tutdu.

Son illərdə Azərbaycan füzulşünaslığının tarixi professor Gülşən Əliyeva-Kəngərli tə-

rəfindən araşdırılaraq monoqrafik tədqiqatın obyektinə olmuşdur.

Böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzuli bir çox türk xalqı, xüsusən Türkiyə, Özbəkistan, Türkmənistan türkləri tərəfindən doğma şair kimi qəbul edilir və sevilir. Bununla yanaşı, Qərbi Avropa ölkələrində və Rusiyada da Füzuli irsinin tərcüməsinə və tədqiqinə maraq özünü göstərməkdədir. Dünya füzulşünaslığında ingilis şərqşünası E.C.V.Gibbin adı xüsusi hörmətlə çəkilir, çünki məhz bu alim bilavasitə Azərbaycan şairinin əsərlərinə söykənməklə onun haqqında fikir söyləmiş və ümumilikdə Füzuli irsini çox yüksək qiymətləndirmişdir. Füzuli əsərlərindəki dərin lirizmi xüsusi vurğulayan Gibb bu səbəbdən onu "Qəlb şairi" adlandırmışdır. Bir sıra alimlərin fikrincə, Gibbdən öncə Füzuli haqqında mülahizə yürüdən Avropa şərqşünasları birbaşa onun əsərlərinə deyil, başqa qaynaqlara da istinad etmişdilər.

İtalyan alimi Alessio Bombaci də Füzuli yaradıcılığının, xüsusən onun ölməz "Leyli və Məcnun" poemasının görkəmli tədqiqatçılarından biri kimi tanınır.

İngilis şərqşünası Çarlz Riyanon tərtib etdiyi kataloqlarda Füzuli əsərləri əlyazmalarının təsviri ilə yanaşı, rus alimləri Y.Bertelsin, A.Krımskinin, İ.Kraçkovskinin və başqalarının da Füzuliyə dair araşdırmaları vardır.

Azərbaycandan sonra Füzuli irsinə ən böyük marağın qardaş Türkiyədə olması təbii- dir. Bu ölkədəki böyük füzulşünaslardan Müəllim Nacinin, Məhməd Fuad Köprülünün, Abdulqadir Qaraxanın, Həsibə Mazioğlunun, Əli Nihad Tərlanın, Abdulbaqi Gölpınarlıının, Əhməd Kabaklıının, Cəmil Yenərin və başqalarının adlarını çəkmək olar. Eləcə də türk şairi Sofi Hurinin Füzulinin "Leyli və Məcnun" poemasını bütövlükdə ingilis dilinə çevirməsi Qərb tədqiqatçılarının Füzuli irsi ilə daha yaxından tanış olmaları üçün stimulu vermişdir.

Nəhayət, üçdillik şair kimi Füzuli irsinə ərəb alimlərinin də maraq göstərdiyi qeyd edilməlidir. Bu baxımdan Misir alimləri Hüseyin Mucib əl-Misirinin, Safsafinin və İraq alimi Hüseyin Əli Məhfuzun tədqiqatları maraqlıdır. Ərəb dilində yazdığı əsərlərlə yanaşı, Füzulinin türk və fars dillərində qələmə aldığı əsərlər də ərəb alimlərinin diqqətini çəkmiş, bir sıra örnəklər isə ərəb dilinə çevrilmiş və nəşr edilmişdir.

Azərbaycanda Füzuli irsinə maraqlı şairin sağlığında, hətta gənclik illərindən başlayaraq bu günə qədər yüksələn xətlə artmaqdadır. Respublikanın bölgələrindən birinə Füzulinin adı verilmiş, onun adına küçələr, meydanlar salınmış, möhtəşəm heykəli ucaldılmışdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutuna Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Məhəmməd Füzulinin adı verilmişdir. Füzulinin "Türk divanı"nın Bakı nüsxəsi Əlyazmalar İnstitutunun ən qiymətli əsərlərindən biri kimi UNESCO-nun Dünya yaddaşı reyestrinə daxil edilmişdir.

2013-cü ildə Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda dahi şair və mütəfəkkir Məhəmməd Füzuli irsini daha dərinləndirən üçün AMEA-nın prezidenti, institutun direktoru, akademik İsa Həbibbəylinin təşəbbüsü ilə Füzulşünaslıq şöbəsi təşkil edilmişdir.

Dahi Nizami Gəncəvi ilə yanaşı, Azərbaycanın dünyaşöhrətli klassik sənətkarlarından biri olan Məhəmməd Füzuli xalqımızın milli sərəvəti kimi dəyərləndirildiyindən, bu dahi azərbaycanlının ölməz irsinin bütün dünyada tanınması üçün dövlət qayğısının əsərgənilməyəcəyi şübhəsizdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin şairin 530 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında verdiyi sərəncam bu qayğının bariz sübutudur.

Teymur KƏRİMLİ,
akademik

Mövlana Məhəmməd Füzuli XVI yüzillik Azərbaycan ədəbiyyatının yetirdiyi ən nadir şəxsiyyətlərdəndir ki, onun yaradıcılığı təkcə öz dövründə məşhur olmaqla qalmamış, həm də 500 ildən bəri türk dilinin anlaşıldığı bütün məkənlərdə lirik-fəlsəfi poeziyanın irəliləyən doğru inkişafına öz möhtəşəm təsirini göstərmişdir. Füzuli insan həyatının məişət qayğılarını bu həyatın ülvə iç dünyasına transfer etməyin böyük ustasıdır.

Məşhur ingilis şərqşünası Elias Con Uilkinson Gibbin (1857-1901) "Qəlb şairi" adlandırdığı Məhəmməd Süleyman oğlu Füzuli Bağdadi 1494-cü ildə, o zaman növbə ilə Osmanlıların və Səfəvilərin hakimiyyəti altına keçən İraqi-Ərəbin Kərbəla şəhərində azərbaycanlı din xadiminin ailəsində dünyaya gəlmişdir.

Müxtəlif hökmdarlar tərəfindən dövətlər əlsa da, Füzuli öz böyük sələfi, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi kimi saraylardan uzaq durmuş və bu əyilməzliyi ilə həmişə fəxr etmişdir.

Hələ çox gənc yaşlarından bədii sözünün şöhrəti dünyanı tutmuş Füzuli bu erkən şöhrətdən heç də arxayınlaşmamış, ömrünün bir neçə ilini zəmanəsindəki dünyəvi və ruhani elmlərin öyrənilməsinə sərf etmiş və "elmsiz şeirin əsassız divarı olduğu" qənaətinə gəlmişdir.

Füzuli bütün ömrünü İraqi-Ərəbin Bağdad, Hillə, Kərbəla, Nəcəf kimi şəhərlərində keçirmiş, bu yerlərdəki müqəddəs məkənlərdə, xüsusən İmam Hüseyin məqbərəsində kitabxanaçı, çıraqsız kimi şərəfli vəzifələrdə qulluq etməklə öz yaşayışını təmin etmişdir. Ömrünün ahi çağlarında Osmanlı hökuməti tərəfindən kəsilmiş doqquz axça təqaüdü ala bilməyən Füzuli bu hadisəni kəskin sosial satira örnəyi olan "Şikayətnamə" əsərində yüksək obrazlıqla qələmə almışdır. Fəzli adlı bir oğlu olmuş və onun da bir neçə şeiri bizə gəlib çatmışdır.

Bəzi şeirlərindən aydın olduğu kimi, Hindistana və Ruma (Türkiyəyə) səfər etmək istəyən Füzuli bu arzularına qovuşa bilmədiyini təəssüflə izhar etmişdir. Şair 1556-cı ildə, 62 yaşında ikən Bağdadda baş vermiş taun epidemiyası zamanı xəstələnərək bu fani dünyadan köç etmişdir.

Klassik Azərbaycan və ümumilikdə Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatlarında məhəbbət mövzusunda yazılmış ən şah əsərlərdən biri sayılan "Leyli və Məcnun" poemasını Məhəmməd Füzuli 1537-ci ildə qələmə alaraq Osmanlı sultanı Süleyman Qanuniyə (1520-1566) ithaf etmişdir. Əsərin məzmunu qədim ərəb məhəbbət əfsanəsindən götürülsə də, bu mövzuda ilk poemanı dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi (1141-1209) 1188-ci ildə qələmə almışdır. Poemanın giriş hissəsindən aydın olur ki, əsərin yazılmasını Füzulidən Bağdadda qonaq olan türk (Osmanlı) şairləri xahiş etmiş, o isə qəm və kədərlə dolu olan, sonunda iki nakam gəncin faciəsi ilə bitən bu əhvalatı yazmaqdan hətta ustası Nizaminin də şikayət etdiyini göstərərək, imtina etmək istəmiş, ancaq son məqamda razılığını vermişdir.

Poemadakı əsas əhvalatlar, xalq nağıllarında və dastanlarında olduğu kimi, qəhrəmanın nəzir-niyazla doğulmasının təsviri ilə başlayır. Əsərin qəhrəmanı Qeys on yaşına çatdıqda atası onu məktəbə qoyur. Qızlarla oğlanların birgə oxuduğu bu məktəbdə Qeys Leyli adlı bir gözəle aşiq olur və qız da onun məhəbbətinə cavab verir. Ancaq Orta əsrlər cəmiyyətində bu cür sevgilər qəbul olunmadığından gənc aşıqlar tezliklə ayrılmalı olurlar. Leyli ev dustağına çevrilir. Qeys isə cəmiyyətə etirazını insanlardan uzaqlaşmaq ilə ifadə edir və buna görə də "Məcnun", yəni dəli adlandırılır.

Nizamidən sonra bu mövzuda poema yazan şairlər bu dahi azərbaycanlının ədəbi təsirindən kənara çıxıb bilməsələr də, yalnız Füzuli öz poetik üslubuna uyğun olan orijinal bir əsər yaratmağa nail olmuşdur. Mövzunun özünün tələbi ilə Füzuli poemasında epiklikdən daha çox lirik ovqat üstünlük təşkil edir.